

З ІСТОРІЇ КОСТОПІЛЬСЬКОГО РАЙОНУ

2020 рік – рік 80-річчя створення Костопільського району. Сьогодні розповідь про його становлення – 1940-1945 роки. Всього 5 років, але скільки в них вмістилося: створення району, трагічні події війни та окупації, відновлення зруйнованого господарства та повернення до мирного життя

Після приєднання західноукраїнських земель до Радянської України на підставі Указу Президії Верховної Ради СРСР від 4 грудня 1939 року була створена Рівненська область, до складу якої увійшов Костопільський повіт з центром в м.Костопіль. А вже в січні 1940 року, згідно з Указом Верховної Ради УРСР, – Костопільський район.

У Костополі почали створюватися тимчасові органи радянської влади. Військовий комендант міста видав низку наказів, які залишили стару владу без усіляких повноважень. Першим головою Костопільського повіту було обрано Кирила Кулака. Одним з перших рішень місцевої влади було рішення про перейменування вулиць. У листопаді 1939 року, відповідно до постанови Тимчасового комітету м.Костопіль, вулиця Пілсудського отримала назву Леніна, Перацького – Тараса Шевченка, Аптекарьська – Паризької Комуні, 11 листопада – Жовтнева тощо.

В грудні 1939 року тимчасові органи радянської влади почали ліквідуватися. Організовувалися районні, міські та сільські ради. Допомогати новій владі прибули працівники НКВС Київського військового округу та кадрові офіцери внутрішніх справ з інших республік. Але реальна влада в районі належала Костопільському районному комітету комуністичної партії більшовиків. Першим секретарем Костопільського райкому партії став А. Сушко. Для роботи з молоддю до міста за направ-

новила 106888,1 га. Найбільшими з них були маєтки промислового підприємства «Степань» - 19196,7 га, Володимира Насидника та Лищівського-Троєкірова в с.Більчаки Людвипільської гміни – 3761,5 га, земельнопро-мислового товариства «Мидзък» у с.Мидзък Стидинської гміни – 3147,5 га тощо. З приходом радянської влади земля також була націоналізована. Створювалися колгоспи, частина землі була надана для користування жителям Костопільського району. Так, наприклад, селяни с.Підлучне одержали землю, конфісковану у поміщиків і заможних селян, великий приватний млин також було націоналізовано.

Навесні 1940 року робітникам і службовцям Костопільського райземвідділу, райфінвідділу, райдорвідділу та районної контори зв'язку були надані земельні ділянки під городи загальною площею 24 га. У 1940 році створено Костопільську машинно-тракторну станцію, яка вже в серпні поточного року отримала перші трактори, що виїхали на поля колгоспу ім. Червоної армії в с.Печалівка (нині с.Мирне) Костопільського району. Цього ж року в колгоспі ім. Червоної армії було посіяно 295 га озимих культур, ще 5574 га озимини – одноосібними господарствами району.

З урожаю 1940 року колгоспами та одноосібними господарствами Костопільського району було поставлено державі 1540 тонн картоплі, восени 1940 року зорано 6030 га землі. Окрім кол-

ідей радянського способу життя. Цьому сприяла і створена у вересні 1939 року в Костополі на базі колишньої польської друкарні газета «Костопільська правда», орган Костопільського повіткому КП (б) і повітової ради. 1 січня 1940 року вона отримала нову назву «Більшовицький шлях». Агітувала за нову владу і створена в березні 1940 року Костопільська міжрайонна філія Рівненського обласного тресту кінофікації з центром в м.Костопіль, яка охоплювала Костопільський, Деражненський, Людвипільський, Степанський та Березнівський райони. В місті працював кінотеатр, в якому в 1941 році було організовано буфет та читальню, показано 85 картин, які переглянули 12776 глядачів.

Станом на червень 1940 року в новій районній бібліотеці нараховувалося 4 тисячі видань. Окрім того, було відкрито і міську бібліотеку з відділенням дитячої літератури. В червні 1940 року в населених пунктах Костопільського району за допомогою районного відділу народної освіти на час літніх польових робіт були облаштовані сільські дошкільні майданчики, які в першу чергу охопили дітей колгоспників, робітників радгоспу та МТС і селян-бідняків, а на початку червня 1941 року в с.Янова Долина Костопільського району розпочав роботу піонерський табір.

В с.Підлучне відкрили неповну середню школу з українською мовою навчання та школу ліквідації неписьменності, а також клуб і бібліотеку. При клубі

функціонували нові організації та установи. Наприклад, по вул.Перемоги розташовувалися міська управа та транспортний відділ «Ост»; по вул. Шевченка – окружна управа, Державний банк, Команда окружної поліції, окружне товариство «Просвіта». В серпні 1941 року відновила роботу місцева друкарня, яку очолив Степан Назаревич. В приміщенні друкарні під керівництвом Василя Ящука було засновано видавництво «Костопільські вісті». Україномовна газета «Самостійність» змінила назву на «Костопільські вісті». Її редактором було призначено Григорія Рибакка. Тоді ж німецькою владою було запроваджено «Трудовий примус» для євреїв віком 14-60 років та «Трудовий обов'язок» для неєвреїв віком 18-45 років. Місцеве населення примусово реєструвалося у службі праці, яка підпорядковувалася міському комісару. Зареєстрований робітник отримував робочу книжку, на підставі якої видавалися продуктивні картки. Для відбування трудової повинності в Костополі було створено трудовий табір.

За короткий час населення відчувало політику Рейху та гніт окупантів. Було заборонено діяльність усіх політичних та громадських організацій, у школах залишили лише чотирикласну освіту, церковне життя теж знаходилося під контролем німецьких окупантів. Населення було обкладене великими податками, використовувалася безкоштовна праця місцевих жителів при вивозі лісу на залізничні пункти чи лісопильні, ремонті доріг тощо.

Вже в грудні 1941 року запрацювали перші вербувальні комісії, які за допомогою допоміжної поліції відбирали працівників для робіт у Німеччині. Всього 798 жителів міста стали старбайтерами. Багато з них з різних причин не повернулося на Батьківщину. Однією з трагічних дат історії Костопільщини стали дні 14-16 серпня 1941 року, коли в м. Костопіль було знищено понад дві тисячі євреїв, українців, поля-

кун, який згодом очолив районну газету «Більшовицький шлях». 22 жовтня 1939 року жителі Костополя обрали депутатами до Народних Зборів Західної України робітника К.М. Багнюка і вчительку О.І.Олексійчук, а в 1940 році вперше взяли участь у виборах до верховних органів державної влади Радянського Союзу та Радянської України і місцевих рад депутатів трудящих. Першочерговим завданням влади була ліквідація безробіття.

До 1939 року в м. Костопіль працювало декілька приватних підприємств: бетонярня Костопільської міськради, млини Фельдмана та Рейтбурда, млин та тартак братів Яхновських, скляний завод Елькінда, фанерний завод Яхнюка та Едельштейна, ливарний завод Саде, шкіряний завод Буніма, цегельня Ясковця, фабрика гнутих стільців Резніка та Майданської, фабрика ободів Зембіцького, друкарня з підсобними приміщеннями Сондберга і Зінгера, цегельні Цуцмана та Прокопюка на хуторі Хотенка Костопільського району та водяний-газогенераторний млин Г.Качана в м. Деражне та інші. Багато з тих, хто не мав роботи, були влаштовані на ці підприємства, які у листопаді-грудні 1939 року та упродовж 1940 року націоналізовано і передано у власність держави. Також були націоналізовані приватні будинки колишніх підприємців, які використовували найману силу, а багато з них у 1940 році були виселені до Сибіру і Казахстану. Перед новою владою стояло завдання забезпечення населення продовольством – у 1940 році в Костополі вже діяли міжрайонна контора заготівлі худоби, яка обслуговувала Костопільський і Степанський райони, районна лабораторія та контора заготзерно по вул. 1 Травня, райветлікарня по вул. Рівненській.

До вересня 1939 року більшість сільськогосподарської землі знаходилася у приватній власності. В Костопільському повіті нараховувалося 128 господарств поляків-осадників, у власності яких було 2265 га землі, в т. ч. пахотної – 1498 га. Також у Костопільському повіті було 70 мастків, загальна площа яких, станом на 1 липня 1939 року, ста-

лому районі в 1941 році діяли й інші колгоспи: ім. 17 Вересня – с.Берестовець, колгоспи ім. Кірова та ім. 1 Травня – с.Дерманка (нині Корецького району), ім.Сталіна – с.Пісків, ім. Паризької Комуні – с.Яснобір, ім. Калініна – с.Моквин та деякі інші. На балансі цих колгоспів було 2651,59 га землі. В червні 1940 року в Костопільському районі діяли 2 маслозаводи, 9 сепараторних та 6 зливних пунктів. Через Костопіль була прокладена шосейна дорога Рівне-Сарни. У місті налагоджувалося медичне обслуговування. В 1940 році були відкриті районна лікарня з рентген-кабінетом, тубдиспансер, санстанція. Загалом до війни в Костопільському районі було 3 лікарні на 60 ліжок, 3 поліклініки та фельдшерсько-акушерські пункти, 2 акушерські пункти, 1 фельдшерський пункт.

Відбулися зміни і в системах освіти та культури. В Костополі відкрили дві середні школи з українською мовою навчання, педагогічне училище. Але були і проблеми. До початку 1940/1941 навчального року в липні 1940 року в Костопільському районі з 32 шкіл було відремонтовано тільки 9. На початок 1940\1941 року школи Костопільського району відвідувало 5688 учнів, на кінець першого півріччя цього ж навчального року – 5626. Вживалися заходи з ліквідації неписьменності. Відповідно до постанови Костопільської міської ради у квітні 1940 року з представників всіх організацій Костополя була створена комісія для ліквідації неписьменності серед жителів міста від 18 до 50 років, а в травні цього ж року на базі НСШ № 2 м. Костопіль за ініціативи голови сільської ради с.Костопіль відбулися збори малописьменних та неписьменних жителів міста та с.Костопіль, на яких розглядалися аналогічні питання. Але, незважаючи на всі зусилля, ліквідація неписьменності серед населення Костопільського району станом на 12 січня 1941 року проходила незадовільно. Так, якщо в с. Маща відсоток письменних становив 90, в с. Янова Долина – 87, то в с. Печалівка лише 10%, в с.Малі Селища – 9,8%.

Велика увага надавалася пропаганді

діяльності. З метою охорони і вивчення цінних з наукової точки зору покладів базальту на території Костопільського району в 1941 році в південно-східному куті дільниці №2 базальтового кар'єру в урочищі «Янова Долина» була виділена заповідна дільниця базальтових стовпів. Вона була оголошена геологічною пам'яткою природи, але подальшій мирній праці завадила війна.

22 червня 1941 року в небі над Костопільщиною загули перші фашистські літаки. Того ж дня поблизу с. Ставок впали і перші німецькі бомби. На підприємствах м. Костопіль і околиць було припинено всі види робіт і відвантаження продукції, натомість залізничним та автомобільним транспортом евакуювали майно, документацію, родини партійного та господарського активу району. З керівників нижчої ланки терміново формувалися групи, які виконували обов'язки служби протиповітряної оборони та групи з виявлення німецьких парашутистів. А вже 1 липня 1941 року фашистські військові підрозділи увійшли до Костополя. З 25 по 30 червня 1941 року було сформовано українську адміністрацію та народну міліцію, які мали допомагати німцям встановлювати новий порядок на зайнятих територіях. 2 липня за наказом окупаційної влади українську адміністрацію почали формувати офіційно. Головою Костопільської округи було призначено Володимира Стефановича, заступником – греко-католицького священника В.Данилевича. секретарем управи призначили Галину Гайденко, котра була і перекладачем, міським головою - Володимира Шпількіна.

У перші дні війни фашисти в Костополі надовго не затримались, пішли далі на схід, залишивши в місті одного старшину «Ортскомендатури» і кілька вояків. За два тижні на заміну «Ортскомендатури» прийшла німецька адміністрація. До Костополя прибув гебітс-комісар округи Ленерт та його заступник обер-лейтенант Гінтер. Разом з ними прибуло гестапо, і за кілька днів вони взяли владу у свої руки. Більшість вулиць міста отримали нові назви, почали

Также для евреев міста в Костополином квартале поблизу центральной площади Костополя было створено гетто. За дотриманням порядку в ньому слідкувала єврейська міліція, яка займалася переважно тим, що кожного дня збирала гроші, валюту, цінні речі, які необхідно було здати окупаційній владі у примусовому порядку. Бригади з гетто долучались до роботи на деяких підприємствах міста, зокрема на фабриках фанери, мила, але у переважній більшості були залучені при укладанні бруківки, ремонту тротуарів, прибиранні вулиць міста. Друге масове знищення фашистами євреїв відбулося у серпні-листопаді 1942 року, і гетто в Костополі перестало існувати. З кількатисячної єврейської громади в місті залишилось тільки два десятки осіб – факхівці, яких важко було замінити.

У районі села Трикопці було створено концентраційний табір для полонених червоноармійців. Він нараховував до десяти тисяч осіб, табір на п'ять тисяч осіб знаходився в Яновій Долині та на три тисячі осіб - поблизу сучасного центрального ринку у місті Костопіль. Згодом всі в'язні таборів померли від тифу, голоду, непосильної праці або були розстріляні німцями.

Отримали «німецьку подяку» пізніше і керівники місцевої української влади. Було арештовано і заслано до концентраційного табору міського голови Володимира Шпількіна, арештовано голову Костопільської окружної управи Володимира Стефановича, директора гімназії Бичківського та багато інших.

Загалом у місті і його околицях було знищено понад 30 тисяч осіб: місцевих жителів, привезених з Рівного та зігнаних з сіл району людей, полонених червоноармійців.

Великих збитків зазнала промисловість міста. Було спалено лісопильні заводи, знищено виробниче устаткування, підсобні приміщення більшості промислових підприємств, виведено з ладу електростанції і каменедробарний завод, значну частину промислового обладнання вивезено до Німеччини.

Продовження у наступному номері